

**CHILD HOMELESSNESS AND NEGLECT IN THE UZBEK SSR IN THE
SECOND HALF OF THE 1920s: STATISTICS, SOCIAL PORTRAIT, AND
SYSTEMIC CRISIS ANALYSIS**

Usmanov Farhod Abdiraimovich
*Head of the Department of Legal,
Social, and Humanitarian Sciences,
Academic Lyceum No. 1 under the
Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Uzbekistan (Tashkent)*

Abstract. Based on a retrospective analysis of primary archival records from 1926–1928, this article comprehensively examines the phenomenon of child homelessness and neglect in the Uzbek SSR, evaluating its structural determinants, demographic parameters, and regional distribution. Through a critical academic discourse, the study evaluates the palliative interventions implemented by the Soviet authorities to mitigate the destructive outcomes of this deviant social crisis. Furthermore, it exposes the repercussions of acute budgetary deficits and institutional-legal lacunae, while unmasking the endogenous destabilizing factors operative within specialized child-welfare institutions.

Keywords: Uzbek SSR, archival sources, child homelessness, child neglect, RSFSR, People's Commissariat of Education, orphanages, foster care, guardianship.

**1920-YILLARNING IKKINCHI YARMI O‘ZBEKISTON SSRDA BOLALAR
QAROVIZSIGI VA NAZORATSIZLIGI: STATISTIKA, IJTIMOYIY PORTRET
VA TIZIMLI INQIROZ TAHLILI**

Usmanov Farhod Abdiraimovich
*IIV 1-son Toshkent akademik litseyi Huquqiy
va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası mudiri*

Аннотация. Mazkur maqolada 1926–1928-yillardagi arxiv ma’lumotlari asosida O‘zbekiston SSRdagi bolalar qarovsizligi va nazoratsizligi muammosi, uning kelib chiqish sabablari, demografik hamda hududiy tarkibi tahlil qilingan. Shuningdek, sovet hokimiyatining ijtimoiy inqirozga qarshi ko‘rgan chora-tadbirlari, budget va huquqiy baza tanqisligi hamda muassasalardagi ichki muammolar tanqidiy yoritilgan.

Калит so‘zlar: O‘zbekiston SSR, arxiv ma’lumotlari, bolalar qarovsizligi, RSFSR, Maorif xalq komissarligi, bolalar uylari, patronat, vasiylik.

**ДЕТСКАЯ БЕСПРИЗОРНОСТЬ И БЕЗНАДЗОРНОСТЬ В
УЗБЕКСКОЙ ССР ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1920-Х ГОДОВ:
СТАТИСТИКА, СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ И АНАЛИЗ СИСТЕМНОГО
КРИЗИСА**

Усманов Фарход Абдираимович
*Заведующий кафедрой правовых и
социально-гуманитарных дисциплин
Академического лицея №1 МВД
Республики Узбекистан (г. Ташкент)*

Аннотация. В данной статье на основе ретроспективного анализа первичных архивных материалов за 1926–1928 гг. комплексно исследуется феномен детской беспризорности и безнадзорности в Узбекской ССР, детерминанты его возникновения, а также демографическая и региональная структура данного социального явления. В критическом дискурсе рассматриваются паллиативные меры советской власти по преодолению деструктивных последствий девиантного кризиса, выявляются последствия бюджетного дефицита и институционально-правовой лакунарности, а также демаскируются эндогенные деструктивные процессы внутри специализированных детских учреждений.

Ключевые слова: Узбекская ССР, архивные источники, детская беспризорность, безнадзорность, РСФСР, Народный комиссариат просвещения, детские дома, патронат, опека.

1. INTRODUCTION (KIRISH)

Bugungi kunda mamlakatimizda aynan yoshlar masalasida juda ko‘plab keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilib, bunda bolalar manfaati, huquq va majburiyatini xalqaro andozalarga mos qilib borish bosh me‘zon sifatida birlamchi maqsadga aylantirilgan. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasining bolalar huquq va erkinliklari kafolatlari borasida bir qancha xalqaro e‘tirof etilgan harakat hamda qonuniy hujjatlardagi teng a‘zo sifatida faol ishtiroki yuqorida bildirilgan fikrimizni asoslaydi.

1920-yillarning ikkinchi yarmida O‘zbekiston SSR o‘ta og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy va demografik inqirozni boshdan kechirdi. Birinchi jahon urushi, fuqarolik urushi, ommaviy epidemiyalar, ocharchilik hamda hududdagi qurolli to‘qnashuvlar (bosmachilik harakatlari) aholi o‘rtasida o‘lim ko‘rsatkichini keskin oshirib, bolalar ommaviy qarovsizligini keltirib chiqardi. Muammo nafaqat mahalliy omillar, balki ittifoqdosh respublikalardan, xususan, RSFSRdan kelgan katta migratsion oqim hisobiga yanada murakkablashdi. Ushbu ijtimoiy hodisa jamiyatda jinoyatchilik va beqarorlik xavfini oshirdi. Arxiv ma‘lumotlarini tahlil etgan holda O‘zbekistonning 1920-1930 yillar tarixidagi bolalar qarovsizligi ahvoli, qarovsizlikni bartaraf etish maqsadida amalga oshirilgan chora-tadbirlar xususiyatidan kelib chiqqan holda ta‘sirini o‘rganish, shuningdek, mazkur davr bolalar muassasalari faoliyatiga ham baholar berilib o‘tish maqsad qilib olingan. Ko‘rsatilgan yo‘nalishdan kelib chiqqan holda arxiv ma‘lumotlari asosida qarovsiz bolalar ahvoli va xususiyatini izchillik bilan o‘rganish, bolalar qarovsizligi masalasining jamiyatga xavfi haqida taassurotlarni yaqqol namoyon qilish uchun dalil va faktlarni asosli shakllantirish vazifalari qo‘yilgan.

2. METHODS (METODLAR)

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy tizimlilik, qiyosiy-tarixiy tahlil, statistika va retrospektiv tahlil metodlari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston SSR Markaziy bolalar komissiyasi, Sog‘liqni saqlash hamda Maorif xalq komissarliklarining 1926–1928-yillardagi yarim yillik va yillik hisobotlari, hududiy okruglarning statistik ma’lumotlari qiyosiy tahlil qilindi. Bolalar uylaridagi tarbiyalanuvchilar yoshi, jinsi, etnik kelib chiqishi va ijtimoiy maqomi bo‘yicha tasniflanib, miqdoriy (kvantitativ) va sifat (kvalitativ) tahlildan o‘tkazildi.

3. RESULTS (NATIJALAR)

- Makrostatistika va migratsiya ko‘lami: 1926-yilgi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, respublikada jami 11 000 nafar qarovsiz bola ro‘yxatga olingan. Ulardan faqat 6 826 nafari (62%) bolalar muassasalariga qamrab olingan, 4 000 nafari esa ko‘chalarda mutlaqo nazoratsiz qolgan. Qarovsiz bolalarning 75% qismini tir客观 sharoit izlab kelgan RSFSRlik migrant bolalar tashkil qilgan.

- Demografik va ijtimoiy profil: Ko‘chadagi qarovsiz bolalar orasida etnik jihatdan rus millati eng ko‘p ko‘rsatkichni egallagan (keyingi o‘rinlarda o‘zbek va tatar millatlari). Bolalar uylaridagi tarbiyalanuvchilarning o‘rtacha yoshi 10–15 yoshni tashkil etgan. Ularning ijtimoiy tarkibi quyidagicha bo‘lgan: 40% — ishchi, 37% — dehqon oilalari farzandlari. Etnik tarkibi bo‘yicha: 51% — o‘zbeklar, 39% — yevropaliklar, 10% — boshqa millat vakillari.

- Institutsional boshqaruv mexanizmi: Bolalar yosh xususiyatiga ko‘ra ikkita sub’ektga birlashtirilgan: 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar Sog‘liqni saqlash Xalq komissarligiga, 3 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lganlar esa Maorif Xalq komissarligi hamda unga ko‘makchi bo‘lgan Markaziy bolalar komissiyasiga mas’ul etilgan.

- Ijtimoiy profilaktika natijalari: Hisobot davrida aniqlangan 3 279 nafar qarovsiz va huquqbuzar bolalardan jami 2 046 nafari sotsial rehabilitatsiyaga jalb qilingan.

Shundan 335 nafari ishga joylashtirilgan, 380 nafari doimiy yashash joyiga (vataniga) joʻnatilgan, 150 nafari patronat qilingan, 50 nafari vasiylikka berilgan va 150 nafari normal oilaviy sharoitga qaytarilgan.

- Hududiy dinamika (1927–1928): 1927-yil oktyabrdan 1928-yil aprelgacha boʻlgan davrda koʻchalarda 500 ga yaqin bola qayd etilgan. Rasmiy hisobot bergan okruglar kesimida: Andijonda 139 nafar, Samarqandda 134 nafar, Surxondaryoda 34 nafar va Xoʻjandda 14 nafar qarovsiz bola aniqlangan. Qolgan okruglar esa hisobot taqdim etmagan.

4. DISCUSSION (MUNOZARA)

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, sovet hukumatining ijtimoiy reaksiyasi va qabul qilgan qarorlari muammoning real koʻlamiga nisbatan nomutanosib va qoniqarsiz boʻlgan.

1. Huquqiy va iqtisodiy inqiroz: Respublika darajasida tizimli qonunchilik bazasi yaratilmagan, mavjud qarorlar esa muammoning tub mohiyatini hal qilmay, faqat pivo va tamaki kabi mahsulotlarga qoʻshimcha soliq solish orqali bilvosita fond yigʻish bilan cheklangan. Budget tanqisligi sababli hukumat bolalar muassasalari sonini qisqartirishga va bolalarni uzoq qarindoshlariga majburlab berishga uringan. Ammo bu oilalar begona bolani boqishni istamagani bois, bolalarga nisbatan salbiy ijtimoiy munosabat yanada kuchaygan.

2. Muassasalardagi maishiy va tizimli kollaps: Nizom boʻyicha bolalar uylarida tarbiyalanuvchilar faqat 16 yoshgacha saqlanishi kerak edi. Amaliyotda esa 1929-yilga kelib 17 yoshdan 21 yoshgacha boʻlgan 700 nafar oʻsmir hamon bolalar uylarida qolib ketgan. Ularni mehnatga tayyorlash va ish bilan taʼminlashga mablagʻ ajratilmagan. Eng ogʻir holat Toshkent shahrida kuzatilgan: qishki mavsumda mavjud 7 ta bolalar uyida joy yetishmagan, oʻgʻil va qiz bolalar aralash joylashtirilgan, hatto

karavotlar yetishmagan. Ushbu antisanitariya va tirbandlik oqibatida 400 ga yaqin bola muassasalardan qochib, ko‘chalarda tilanchilik qilishga majbur bo‘lgan.

3. Muqobil choralarning samarasizligi: Vasiylik, patronat va individual moddiy yordam tizimi eng istiqbolli yo‘nalish deb hisoblansa-da, ajratilgan mablag‘larning noto‘g‘ri taqsimlanishi va tizimdagi qonunbuzarliklar tufayli kutilgan ijobiy samarani bermagan.

CONCLUSION (XULOSA)

1920-yillarning ikkinchi yarmida O‘zbekiston SSRda bolalar qarovsizligi ommaviy tus olib, davlat tuzilmalari inqiroz qarshisida ojiz qolgan. Arxiv ma’lumotlari davlat tomonidan ko‘rilgan choralarning rejasiz, mablag‘larning yetersiz va nazorat mexanizmlarining korrupsiyalashgan bo‘lganini ko‘rsatadi. Muassasalardagi achinarli infratuzilma inqirozni jilovlash o‘rniga, uni yanada chuqurlashtiruvchi va bolalarni qayta ko‘chaga haydovchi omil vazifasini bajargan.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. O‘zMA 86-fond, 1-ish, 3585 delo
2. O‘zMA 837-fond, 6-ish, 6 delo
3. O‘zMA 86-fond, 1-ish, 3604 delo
4. O‘zMA 86-fond, 1-ish, 4119 delo
5. O‘zMA 837-fond, 6-ish, 388 delo